

INTERVJU SA PAJAZITOM NUŠHI

Priština | 25. jun i 31. jul 2013. Godine

Trajanje: 192 minuta

Prisutni:

1. Pajazit Nuši (Intervjuisani)
2. Anita Prapaštica (Intervjuerka)
3. Donjeta Beriša (Kamera)
4. Jung Chao (Kamera)
5. Anna Di Lellio

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi deo

Anita Prapaštica: Možete li da nam kažete nešto o vašem detinjstvu?

Pajazit Nuši: Da, ja sam kao što znate Pajazit Nuši, profesor psihologije. Rođen sam pre skoro 81 godinu i tokom tog vremena sam prošao razne faze razvoja, među kojima moje detinjstvo zauzima posebno mesto. Rođen sam u gradiću Đakovici, koja je po mojim tadašnjim shvatanjima, ali sudeći sada o onom vremenu, bila mesto osrednjeg razvoja na kosovskom nivou, ali sa niskim stepenom razvoja u odnosu na druga mesta. Rođen sam u porodici trgovaca. Moji roditelji i moji baba i deda su bili trgovci i došli su sa prostora tadašnje Srbije, kada se oko 1780. godine dogodilo raseljavanje Albanaca. Moja porodica je, sudeći bar po pričama mojih roditelja, bila proterana i svi članovi moje porodice su bili ubijeni tokom progona osim jednog malog deteta koje je izbeglo smrt. To dete je prihvatila da ga odgaja i brine o njemu jedna bogata porodica po prezimenu Nuši. Inače pravo prezime moje porodice nije Nuši, nego je bilo Šiti. Ali iz razloga što je ovo dete odraslo u porodici Nuši, onda je i naše prezime promenjeno u Nuši.

Prema mom sećanju, u to vreme su u Đakovici postojale samo dve porodice koje su pripadale izvornom porodičnom stablu porodice Nuši. Drugim rečima, u Đakovici i na Kosovu smo imali i druge porodice sa prezimenom Nuši. Čak imamo i porodica druge religije, katoličke veroispovesti sa prezimenom Nuši. Ovi katolici su bili članovi naše porodice, tako su smatrani, i posećivali su nas i mi smo njih posećivali, održavali smo prisno prijateljstvo (sa njima) od tada do danas. Veliki broj članova ove porodice sa prezimenom Nuši i danas živi u Vraniću, u selu Vranić u okolini Đakovice. Bez obzira na verske razlike, ono što je karakteristično i što mi je ostalo u sećanju, kao živo sećanje je da nismo pravili razlike da li pripadaju katoličkoj ili islamskoj veroispovesti.

Inače, moji roditelji su bili vernici, pripadali su islamskoj veroispovesti, bili su vernici ubeđeni u propovedi poslanika Muhameda. Bili su vernici koji ne samo da su izvršavali verska pravila islama, nego su istovremeno bili bliski prijatelji s verskim vođama u Đakovici. Tako, na primer, tokom mog detinjstva porodicu je posećivao jedan, u to vreme, od najpoznatijih imama Đakovice, a zvali smo ga Fahri Efendija. Dobar poznavalac religije, Kurana, direktor medrese u Đakovici i jedan od onih koji je najbolje završio ili recitovao Kuran u Tunisu povodom krunisanja kralja Tunisa 1964. godine, isticao se kao veliki vernik. Moji roditelji su održavali bliske veze sa ovim vernicima.

Dok je moja mama bila ćerka poznatog šeha u Đakovici, on se zvao šeh, hadži šeh Musaja, osnivač sekte Rufaija u Đakovici i na drugim teritorijama sa albanskom populacijom. Ova sekta Rufaija je osnovala razne male tekije u Orahovcu, Prizrenu, Skadru, Elbasanu, Draču i drugim mestima. Međutim, sama sekta je osnovana u Đakovici. A moja majka je bila kćerka ovog šeha, koji je osnivač sekte ili reda derviša nazvanog Rufaije. I danas je ova tekija poznata i ima... jak autoritet ne samo na Kosovu nego i na drugim mestima, na Kosovu i izvan njega, izvan Kosova pogotovo u Albaniji.

Moje detinjstvo, mogu da kažem i da je bilo detinjstvo, danas ocenjujem... kao detinjstvo u uglavnom teškim ekonomsko-socijalnim i političkim uslovima. Ja sam rođen 1933. godine kada su Đakovica i Kosovo bili pod Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca. U to vreme moje prve lekcije su bile na srpskom jeziku. Bio sam u jednom razredu koji se u to vreme zvao pripremni razred, za decu kojima srpski jezik nije bio maternji, sa ciljem da se ova deca pripreme da mogu da prate nastavu na srpskom jeziku.

Međutim, to je bilo 1939. godine kada sam imao samo šest godina, odmah 1940. godine su izbili nemiri vezani za početak Drugog svetskog rata. I u ovom slučaju, Đakovica i jedan deo Kosova bili su deo takozvane albanske kraljevine pod vlašću kralja Italije, Etiopije i Albanije, imperatora princa Emanuela III. Tako su ga zvali, jasno se sećam njegovih slika u učionicama u kojima smo imali nastavu.

Bilo je to vreme na koje danas gledam kao na vreme velikih napora Albanaca, pogotovo onih iz Đakovice, ali i sa Kosova, za pripajanje Albaniji, a ove političke promene su puno više odgovarale ondašnjim Albancima. Drugim rečima, mnogo smo očekivali, i moji roditelji su mnogo očekivali od ovog ujedinjenja, jer je moj otac bio veliki pristalica kralja Zogua, kralja Ahmeta Zogua – bez obzira na to što je u to vreme živio na Kosovu, tačnije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. On je sa puno većom pažnjom pratio promene u Albaniji nego promene u Đakovici i na Kosovu.

Dok je moja majka bila... govorim o onom vremenu, imala je brata, takođe visokog verskog poglavara, zvanog šeh Adem, osnivača nekoliko tekija u Albaniji, u prvom redu u Skadru, zatim u Elbasanu, u Pećinu, a potom je došao i nastanio se u selu Gri, blizu granice sa Albanijom, recimo, jedno sedam do devet kilometara od tadašnje srpsko-hrvatske granice i tadašnje granice Kraljevine Albanije. I ja sam, kao dete, provodio tri dana, nedelju dana, sa mojom majkom kada smo nekoliko puta bili u Albaniji, u selu Gri, gde je njen brat bio smešten, podrazumeva se, sa svojom porodicom, i svojom verskom ustanovom.

Započeo sam osnovno školovanje u prisustvu mojih pet sestara, rođen sam posle pet sestara. I sve one su bile, pogotovo druga sestra koja je još uvek živa, odlične učenice tadašnje srpske osnovne škole u Đakovici. I od nje sam naučio kako treba da se potrudim da naučim neki strani jezik, da savladam gradivo nastave u osnovnoj školi itd, itd. Tokom svog ovog vremena, ne želim da uklonim zajednički imenitelj, versko i moralno vaspitanje je bilo dominantno vaspitanje u našoj porodici i porodičnoj sredini, sredini dveju porodica. Nazivam je porodičnom sredinom dveju porodica jer su dva brata, moj otac i moj stric, živeli u kućama u istoj ulici, odvojeni jedan od drugog, ali u istoj ulici. I, za razliku od moje porodice koja je bila na nižem ekonomskom nivou, da ne kažem da smo bili siromašni, moj stric je bio bogataš. Ne umem da objasnim poreklo ovih razlika, ali je istina da smo u mojoj porodici, uključujući mene i ostale, živeli u relativno lošim ekonomskim uslovima onog vremena.

Mogu da kažem da su moje školovanje u osnovnoj školi na albanskom jeziku sprovodili i organizovali uglavnom učitelji iz Albanije. Moji prvi učitelji su bila tri učitelja iz Skadra, jedna učiteljica iz Elbasana. I

u to vreme smo bili vaspitani i školovani po obrazovnom sistemu Kraljevine Albanije, pod kojom smo i mi bili.

Kao dete se sećam da sam bio učenik drugog razreda osnovne škole „Bajram Curi“ u Đakovici, kada smo po prvi put dočekali predsednika vlade Albanije Mustafu Kruju. Kao deca, bili smo obučeni u crne šortseve i crvene košulje. Od tada mi nije jasno kako sam se našao među onom decom koja su od predsednika vlade tražila da se u Đakovici ne osnuje Trgovački institut, kako je bio odlučio Mustafa Kruja, nego da se osnuje Pedagoška škola. To je bio zahtev one sredine u kojoj sam se i ja našao. Ali ne znam više da li sam se našao slučajno ili su nas pokupili i ja sam se našao tamo, to mi nije jasno i ne mogu o tome da govorim.

Ali poznajem jednog čoveka koji mi je blizak prijatelj, zove se Vehap Šita, vi ćete da razgovarate sa njim, on je bio taj koji je zahtevao promenu odluke tadašnje vlade Albanije, koja je, ne znam zašto, odlučila da se Trgovački institut osnuje u Đakovici, tada veoma siromašnom mestu, mestu u kojem je u ono doba bilo nekoliko krojača, nekoliko obučara, nekoliko kovača, dok se većina bavila zemljoradnjom, kada je sve ostalo bilo razvijenije, dok trgovina nije bila razvijena, jer nije imao ko s kime da trguje. I za veliko čudo, ovaj ondašnji zahtev je realizovan.

I tako je u Đakovici, umesto Trgovačkog instituta, osnovana Pedagoška škola, u kojoj su predavali... Njen prvi direktor je bio Zekrija Redža, profesor filozofije koji je meni kasnije predavao, podrazumeva se, ali ga se jako dobro sećam. Drugim rečima, nastavno osoblje su činili uglavnom učitelji, sa izuzetkom ovog direktora koji je bio profesor i koji nije završio studije u Parizu, nego je u Parizu završio osnovne studije filozofije, a diplomirao u Beogradu puno vremena nakon ovoga o kojem govorim. Međutim, on je tada bio osoba veoma velikog autoriteta, imao je visoki nivo obrazovanja kakvog u ono vreme nije bilo ni u Đakovici ni na Kosovu. Kasnije je bio i politički angažovan, učestvovao je na konferenciji u Bujanu gde je, po prvi put, odlučeno da Albanci s Kosova žele da se pripoje Albaniji. Godine 1942. i 1943, 31. decembra 1942. godine i 1. i 2. januara 1943. godine, održana je ova Bujanska konferencija, o kojoj Vehap Šita može više da vam kaže nego ja, jer ja o tome znam u teoriji, dok je on tada delovao u praksi.

Čak i kao dete sam podržavao narodno-oslobodilački antifašistički pokret. Učestvovao sam na demonstracijama 28. novembra 1942. godine. Kao dete u dobi od devet, tačnije deset godina, nosio sam okolo konspirativne materijale, pisane materijale antifašističkog pokreta koje sam nosio od jedne do druge porodice, a uglavnom od mojih učitelja mom ujaku koji je bio sveštenik, bio je šeh u tekiji Rufaija, ali je podržavao narodno-oslobodilački antifašistički pokret. Naši učitelji onog vremena su, možda se malo ponavljam, bili ne samo pridošlice iz Albanije nego su bili učitelji obrazovani u istoj školi, u Pedagoškoj školi u Elbasanu, jedinoj albanskoj školi za obrazovanje nastavnog kadra na albanskom jeziku. I oni su svi bez izuzetka bili veliki rodoljubi, obrazovali su nas u duhu jakog patriotizma onog vremena. Inače, ne bi bilo poznato ni moje niti detinjstvo moje generacije, to vam ne bih rekao da nije istina, velika istina.

Na časovima muzičkog, pesme su bile patriotske pesme, nastava likovnog je bila povezana s rodoljubljem, učili smo kako da nacrtamo zastavu sa orlom. Istorija je bio dominantan predmet, nismo imali udžbenike, a predavali su nam istoriju u duhu razvoja istorije albanskog naroda. Odatle mogu da objasnim moj kasniji pozitivni politički stav koji se razvijao tokom celog mog života, dok sam bio angažovan na političkim funkcijama – od siromašne opštine Đakovica do malo razvijenijeg okruga

opštine Prizren, pa sve do mojih političkih angažmana na funkcijama na nivou Kosova i na nivou jugoslovenske federacije.

Tokom ovog vremena, govorim o vremenu mog detinjstva, a to je vreme, kao što sam vam rekao, koje ja pamtim od '38, '39. do '44, '45, kada sam završio peti razred osnovne škole, to zovem mojim detinjstvom. Peti razred osnovne škole sam završio 1945. godine, na pragu završetka Drugog svetskog rata. To je bio jedan od najtežih ispita koje sam prošao tokom celog školovanja i studiranja i čak i kasnije tokom mojih doktorskih studija. Imali smo ispitnu komisiju koju je osnovalo Ministarstvo Kraljevine Albanije, predsednik je bio iz Tirane. Bili su poređani svi učitelji, i imali smo pismeni ispit, pismeni iz albanskog jezika i iz aritmetike, kako smo je tada zvali. Oni koji bi prošli pismeni iz ova dva predmeta imali su pravo da izađu na usmeni ispit.

Polagali smo ispit iz albanskog jezika iz pravopisa, diktata, eseja, fonetike i sintakse, takođe smo usmeno polagali ispit iz aritmetike. Kasnije bismo, tokom sledećih dana ispitivanja, pristupali polaganju ispita iz poznavanja prirode i društva, to se tada tako zvalo. I na kraju smo imali grupu predmeta koja su se u to vreme zvala veštine, gde su spadali krasnopis, muzika, crtanje i ručni rad, to su bili nastavni predmeti onog vremena.

Što se tiče muzike, nešto od toga sam vam pričao, ali ono što je bilo najvažnije, a što vam nisam rekao je to: da mi se od onog vremena razvila želja, sklonost ka bavljenju muzikom i sve vreme svog života sam proveo kao dobar instrumentalista i kao dobar pevač. I onda kada nisam imao mogućnosti ili kada nisam imao glas za pevanje, uživao sam u svom učešću na muzičkim koncertima, na umetničkim koncertima različitih nivoa, ali u prvom redu, ne samo narodne muzike, već prefinjene narodne muzike, umetničke muzike itd, itd. I danas se... od svih polja moga delovanja, od muzike nikad nisam odvojio i uvek sam imao sklonosti ka muzičkom stvaralaštvu. Kako ja sve shvatam, ovo je kao proizvod, kao produkt i moje porodice i uticaja moga ujaka, koji je komponovao muziku, tako da kažem, u verskom maniru. Ali oni su koristili instrumente, koristili su mandolinu još u ono vreme, govorim o godinama 1942., '43., '43. kada je mandolina mogla da se nađe u Đakovici u svega četiri ili pet bogatih porodica.

Zaključio bih ove priče jednom rečenicom, bar što se tiče mog detinjstva. Od svog detinjstva sam imao velike koristi, sada zaključujem da sam imao jako velike koristi. Albanski jezik koji sam naučio u ono vreme, služio mi je kao osnova za dalja učenja, jer sam kasnije naučio srpski, pa sam posle toga došao do nivoa da pišem bolje, sa manje grešaka na srpskom nego na albanskom, jer je uticaj jezika, fluentnost na oba jezika, bio snažan. I učenje u školi na srpskom jeziku nije podrazumevalo fonetiku albanskog jezika, ili morfologiju ili sintaksu jer to je bio slovenski jezik sa potpuno drugačijom strukturom, ali temelji albanskog jezika i nacionalne istorije, geografije i uopšte društvenih nauka, kod mene su postavljeni još od početka osnovne škole, još od mog detinjstva.

Još od tada sam bio muzičar, kao dete sam svirao gitaru, svirao sam mandolinu, jer je moja profesija... moj instrument bila mandolina, jer smo jedino nju imali. Nju je mogao da nabavi samo moj otac, iako mi je mandolinu poklonio moj ujak. Čak i da sam znao da sviram drugi instrument, nismo ga imali u to vreme, ja sam kada već govorimo o tome, po prvi put sam naučio šta je pianino, šta je klavir, kada sam posetio crkvu u Dečanima. Video sam kako neko svira još jedan instrument i bio sam začuđen kao dete, da ima i instrumenta takve vrste koji svojim zvukom ispuni čitavu crkvu u Dečanima, čitav manastir u Dečanima.

Imam jednu primedbu na ondašnji sistem školovanja, nisu nas naučili da vladamo stranim jezicima. Strani jezici se uče u detinjstvu, teško je da se strani jezici nauče kasnije. Mi u ono vreme nismo imali strani jezik kao predmet, spontano smo učili srpski jer smo imali prijatelje, imali smo porodicu, imali smo poznanike iz srpskih porodica, i oni bi isto tako učili albanski od nas, ali učenje francuskog, učenje italijanskog, jer Italijani su bili okupatori u to vreme, učenje nemačkog, u ondašnjem sistemu školovanja nije postojalo. S vremena na vreme bi dolazili neki italijanski učitelji da nas uče italijanski. Kada su Italijani otišli, počeli su da nas uče nemački, ali sistematskog učenja stranih jezika u mom detinjstvu, za moju generaciju i mene, nije bilo. Ovo je jedna od velikih mana onog vremena kojoj ja ne mogu da nađem opravdanje. Ne opravdam to iz razloga jer je bilo nastavnika i imali smo i mogućnosti da naučimo jedan od stranih jezika, jer su na primer italijanski okupatori trgovali samo na italijanskom jeziku, a ne i na drugim jezicima. Italijani nisu znali albanski, Nemci su govorili na nemačkom, a ne na albanskom jeziku, nisu znali albanski. Međutim, ja govorim u svoje ime, da mi je ostala primedba iz mog detinjstva jer nisam imao mogućnosti da naučim strani jezik i da odem na primer da studiram u inostranstvu sa osnovnim znanjem francuskog, italijanskog, nemačkog, ne znam ni ja kog, pa čak i turskog jezika.

Oni koji su pohađali medresu, recimo nekoliko mojih drugova u Đakovici, uspeli su da nauče arapski. Medresa je jednim zidom bila odvojena od moje porodice, od moje kuće. Nisam pohađao nastavu u medresi, pohađao sam nastavu u državnoj školi, kao deo osnovnog državnog obrazovanja. Takođe se sećam da mnogi koji nisu znali albanski jezik, koji su bili odrasli, mladi muškarci, da su dolazili da uče u školi u kojoj sam ja noću učio abecedu albanskog jezika. Dolazili su da nauče kako se piše i kako se čita na albanskom jeziku, jer su učili samo na arapskom, a više njih na slovenskom, na srpskom jeziku.

Ono što je najkarakterističnije za moje detinjstvo je da smo, naročito u mom razredu, veliku većinu činili muškarci. Učenica je bilo malo, i one koje su bile, sedele su u jednom potpuno odvojenom redu školskih klupa. Znalo se koji je ženski red i sa tim redom mi nismo komunicirali, to je bilo pravilo. Kada bismo ulazili u razred, kada je bilo vreme da uđemo na čas, kurir, poslužitelj škole, bi zvonio onim velikim ručnim zvonom, i javljao da moramo da stanemo u red. Stali bismo u red, i u prva dva, tri reda po dve, tri osobe bile bi učenice, a mi ostali smo bili muškarci, uvek bismo se poređali iza njih i odvojeno od njih. Takav je bio sistem tog vremena, čak i kada smo išli na neki jednodnevni izlet, jer tada nismo imali ekskurzije. Učenice su bi ponekad dolazile, ponekad nisu, veći deo njih nije dolazio. I one koje su dolazile, bile su u potpunosti odvojene od nas, one su jedino komunicirale međusobno, a mi među sobom. Takav je bio život toga vremena i moje generacije uopšte.

I druga važna karakteristika, među školskim predmetima smo imali i veronauku, versku nastavu. Nama koji smo bili muslimani nastavu je držao jedan imam, a onima koji su bili katolici katolički sveštenik. Imali smo versku nastavu i moral, tako se zvao taj predmet, dva časa svake nedelje, u okviru redovne nastave u sistemu osnovne škole. Nismo imali knjige za versku nastavu, i knjige za druge predmete su bile retkost, ali smo ipak imali jednu knjigu iz geografije. Imali smo knjigu za učenje prirode, ali za druge predmete nismo imali knjige, više smo zapisivali beleške ili su nam nastavnici diktirali. Za versku nastavu smo imali poseban časopis, kako mi, tako i katolici, časopis koji je izdavan u Tirani i sadržao je verska učenja koja je trebalo da naučimo napamet. Mogli smo da naučimo kako se uzima abdest, kako se moli i kako se obavljaju sve druge verske propovedi. Moji drugovi katolici su takođe učili iz njihovih knjiga na albanskom jeziku, koliko se sećam. Za razliku od naših, muslimanskih knjiga koje su bile štampane u Tirani, njihove knjige su štampane u Skadru...

Moje sestre su se u međuvremenu udale, dok sam još bio dete. One su se udale po običajima tadašnjeg vremena, putem ugovorenog braka, uglavnom su se udale u porodice koje su bile relativno bogatije

nego naša. Moja starija sestra je, na primer, bila udata za čoveka koji je već imao ženu ali nije imao dece. Porodica muža moje sestre je bila bogata, trgovačka porodica i siguran sam da je zbog tog odnosa prema bogatstvu, tada moja 21-godišnja sestra udata za 49-godišnjeg muškarca, koliko se sećam. Njena sudbina je bila takva, dobili su decu. Sada, neka od njene dece su umrla, ali stvorena je jedna velika porodica.

Jedno njeno dete je, recimo, poznati profesor matematike na Prištinskom univerzitetu, on je doktor matematičkih nauka, zove se Minir Efendi. Drugi je bio poznati ekonomista koji je ubijen kasnije tokom ratnih operacija. Ne zna se niti ko ga je ubio, niti zašto je ubijen, ni gde je nestao, ali želim da vam kažem njihovu sudbinu.

Moja druga sestra koja je bila poznata kao odlična učenica, ali i veoma snalažljiva, sada mogu to da kažem, imala je više intelektualne snage nego svi mi zajedno, računajući i moje roditelje. Ona je, recimo, znala u ono vreme da trguje s muškarcima, sa ženama, da bi osigurala život porodici. Ona je danas živa, ima skoro 90 godina, u poodmakloj je dobi, ali sećanje je relativno dobro služi. I ona je stvorila porodicu, ima unuke, praunuke itd, itd. I još nešto želim da vam kažem i da sa time završim sa ovim vremenom. Čudno je da su se moje sestre, koje su pripadale čuvenoj sekti Rufaija, udale: starija se udala u jednu porodicu imama koja nije priznavala sekte, druga u porodicu koja je priznavala istu sektu kao moj otac i moja majka, treća se udala u porodicu koja je priznavala sektu Kaderija, četvrta je još živa i ona se udala u porodicu sekte Bektašija. Ali ipak, ja i danas s ponosom govorim o jednoj prisnoj vezi među svima nama gde se u porodici nije primećivala ova razlika u pripradnosti različitim konfesijama. Imali smo jako dobre porodične odnose sa svim ovim porodicama i njihovim rođacima koji su pripadali drugim verskim sektama. Tako bih završio ovaj period.

Drugi deo

Anita Prapaštica: Profesore, pričali ste nam o osnovnoj školi, da li možete da nam kažete nešto o srednjoj školi?

Pajazit Nuši: Nakon završetka petog razreda osnovne škole, polagali smo nekakav ispit koji se zvao ispit, ispit pred veoma ozbiljnom komisijom. I onaj koji bi prošao nije imao obavezu da kasnije pohađa nastavu, ali čim se ispit završio, završio se i Drugi svetski rat, i uveden je novi školski sistem, sistem koji je nazvan pre-gimnazijski i gimnazijski. Ja sam se upisao u ondašnji drugi razred gimnazije jer su mi prihvatili peti razred kao prvi razred gimnazije, odmah sam počeo da pohađam nastavu u drugom razredu gimnazije.

Tamo sam susreo drugu generaciju koja je završila pre mene... tek što je završila prvi razred gimnazije. Oni su imali poseban razred koji se zvao A, 2A, mi smo bili 2B, imali smo blizak odnos, ali razlika u godinama među nama je bila velika, recimo ja sam u drugom razredu gimnazije imao 12 godina, a u razredu 2A je bilo učenika koji su bili u dobi od 18 godina, 19 godina. To su bile posledice raznih ratova i raznih individualnih želja ljudi i ljudskih sudbina. Ja nisam imao neku školovanu porodicu ali sam završio osnovnu školu... kasnije su mi prihvatili peti razred kao prvi razred gimnazije. Završio sam drugi, treći, četvrti razred gimnazije ali, ono što sam zaboravio da vam kažem je da sam još od detinjstva bio odličan učenik, uvek sa odličnim ocenama. I taj moj odličan uspeh u petom razredu su

lako prihvatili kao prvi razred gimnazije. Takođe i drugi razred, drugi razred gimnazije sam završio sa odličnim uspehom, kao i treći i četvrti razred gimnazije.

Četvrti razred gimnazije sam završio 1948. godine, kada je tadašnji sistem školovanja imao organizovan sistem ispita male mature. Ja sam kao odličan učenik bio oslobođen male mature, nisam morao da polažem. Ali sam opet kao odličan učenik imao posebnu pogodnost jer sam odmah iz četvrtog razreda gimnazije prešao u treći razred pedagoške škole, preskočio sam dve godine kao odličan učenik. Završio sam treći i četvrti razred pedagoške škole, takođe kao odličan učenik, i kao takav sam bio određen od strane posebne komisije Kosova u ono vreme da studiram pedagogiju.

Nisam prihvatio da idem da studiram pedagogiju, već sam bio uporan da se upišem na psihologiju, i uspeo sam. Međutim, ova promena predmeta je sa sobom donela nemogućnost države da mi da stipendiju za psihologiju, za pedagogiju da, za psihologiju ne. Finansirali su me roditelji i rođaci, tokom prve i druge godine studija eksperimentalne psihologije na Univerzitetu u Beogradu. Imao sam sreće da budem u istoj generaciji, prvoj generaciji studenata psihologije na Univerzitetu u Beogradu nakon završetka Drugog svetskog rata, ali većina njih su bili meštani, bili su Beograđani, građani koji ne samo da su završili studije, ne samo srednju školu sa jako dobrim uspehom, nego su poticali iz porodica koje su imale tradiciju u školovanju svoje dece. Na primer, moj najbolji prijatelj Srbin je bio Radonić, njegov otac je bio general u vreme stare Srbije, ali školovani general. On je znao strane jezike, francuski, španski odlično, dok ja nisam govorio nijedan strani jezik. Mnogo mi je pomoglo to što sam bio okružen ondašnjim odličnim beogradskim studentima.

Anita Prapaštica: Kako su Vas dočekali kao Kosovara, kao Albanca kada ste otišli tamo?

Pajazit Nuši: Pa, nemam neki poseban utisak da su me razlikovali od drugih, ali s druge strane mogu reći da ni ja nisam bio od onih izolovanih koji su voleli da samuju, nego sam uvek tražio ljude i voleo da se družim s ljudima. Imao sam jednog, rekao sam vam, jednog dobrog prijatelja čiji je otac bio general, on je kasnije doktorirao na psihologiji i ostao je na odseku psihologije u Beogradu, i penzionisan je kao redovni profesor Univerziteta u Beogradu. Jedna druga devojka recimo, zvala se Lidija Vučić, majka joj je bila psihološkinja, doktorka psihologije, otac takođe doktor psihologije, takva je bila tadašnja sredina. Koliko se sećam, ukupno nas je bilo negde oko 24-25 osoba upisanih na studije, ali nastavu smo redovno pohađali nas 17-18, i ja sam bio među njima koji su redovno pohađali nastavu.

Na prvoj i drugoj godini sam položio ispite sa nižim ocenama, moja najviša ocena je bila osmica (desetka je bila najviša ocena). Druge ocene su bile... imao sam samo jednu osmicu, dve sedmice i četiri šestice, to je bio nivo (na kome sam bio). Nije bio u pitanju samo jezik, on je svakako bio prepreka, nego je bila u pitanju priprema za ispite. Jednom rečju, mi smo na prvoj godini imali neke od disciplina prirodnih nauka koje ja u srednjoj školi nisam učio na tom nivou. Imali smo fiziku, optiku, akustiku, termodinamiku, ispit kod jednog poznatog profesora fizike Univerziteta u Beogradu. Sa jako velikim poteškoćama sam uspevao da savladam predmet za jednu šesticu. Imali smo biologiju, darvinizam, i to sam sa velikim poteškoćama uspevao da savladam. Imali smo fiziologiju, anatomiju i fiziologiju, pogotovo anatomiju i fiziologiju nervnog sistema i endokrinog sistema, endokrinih žlezda i čula, sistema čula. Takođe, i ovde sam imao poteškoća da savladam ovaj predmet, dok sam iz drugih predmeta imao više ocene. Recimo, ne želim time da se hvalim, ali iz predvojničke obuke sam imao jako visoku ocenu, da li znaš da rukuješ puškom, da li znaš da sastaviš pušku itd, itd, to nisu bili jako teški predmeti.

Ako sam želeo i jako se trudio iz istorije, filozofije, ispite sam položio u prvom roku ali sa ocenom ne većom od šestice. Iz logike sam imao jako visoku ocenu, imao sam devetku iz logike, a ne znam zašto mi nisu dali deset. Ne znam ni dan danas jer sam znao bolje nego što nam je profesor objasnio, i danas znam logiku dobro. Ali bez obzira na to, hteo sam da vam kažem da moja prethodna priprema nije bila na nivou kako su moje kolege iz Beograda bile spremne, ili iz poznatih porodica sa tradicijom u obrazovanju. Ja nisam bio na tom nivou, nego na nižem nivou i dok su oni sa vrlo malo truda mogli da savladaju predmet i da dobiju visoku ocenu, ja sam se puno trudio i sa puno muke bih dobio šesticu ili sedmicu, tako je to bilo.

Moje srednjoškolsko obrazovanje je praktično bilo jako kratko, jer pre mature, pet meseci pre mature su nas poslali na zadatak. Morao sam da odem kao učitelj u osnovnu školu u selo Dečane, u osnovnu školu u Dečanima. Kada sam otišao u osnovnu školu u Dečanima, bio sam primoran da postanem direktor pred-gimnazije, i da predajem ne kao učitelj, nego kao profesor razredima ondašnje niže gimnazije, prvog i drugog razreda gimnazije. Predavao sam albanski jezik, istoriju, muzičko, dok su ostali predavali ostale predmete. Odmah nakon završetka školske 1949. godine, morao sam da polažem matura ispite u pedagoškoj školi, ispite koje sam završio sa odličnim uspehom, imam i diplome sa istim uspehom. I zahvaljujući tom uspehu, odlučio sam, kao što sam vam rekao na početku, da studiram pedagogiju, ali nisam prihvatio da studiram pedagogiju, već psihologiju.

Nisam znao da ću imati velikih poteškoća u savladavanju onih predmeta za koje u srednjoj školi nisam imao potrebnu pripremu, spomenuo sam vam fiziku, spomenuo sam vam anatomiju i fiziologiju, spomenuo sam darvinizam i evoluciju i biologiju itd, itd, moj srednjoškolski život je bio jako ograničen, jer sve čega se sećam tokom ovog vremena je ovo što sam vam rekao... s posebnim dodatkom da, gde god sam išao, nosio sam mandolinu sa sobom. Od muzike se nisam odvojio, proveo sam srednjoškolski period u Dečanima, u selu Irušniću, sa mandolinom (smeši se), svirajući glasno izazvao sam poturu, što bi naš narod rekao, i završio sam srednju školu, ali istovremeno sam puno čitao. Puno sam čitao, recimo sve knjige ili romane koje smo imali na albanskom jeziku u ono vreme, „Anu Karenjinu“, recimo „Mati“ Maksima Gorkog.

Velike italijanske pesnike na albanski jezik je preveo Ernest Koljići. Njih sam jako dobro poznao iz literature koja je do nas stizala, koju smo mi Albanci imali, ali mi na Kosovu, a posebno oni u Albaniji koji su bili napredniji u obrazovanju i kulturi, bili su više vezani za vaspitni, obrazovni, kulturni i naučni sistem Italije. Naš deo, da kažem severni deo, mi smo bili više pod uticajem slovenskog sistema, pod uticajem sistema Srbije. Ali tokom ovog vremena, govorim o godinama Drugog svetskog rata, sistem slobodne komunikacije sa Italijom je dosta duboko ušao i na Kosovo. Ovaj stav je vidljiv u svim romanima i svim prevodima koji su tada urađeni, jer su to bili prevodi Albanaca koji su živeli i koji su se školovali u Italiji, i koji su ujedno prevodili sa italijanskog na albanski jezik.

Isto tako, tokom ovog vremena i albanski pisci, toliko koliko ih je bilo, Naim Frašeri, Sami Frašeri, Ndre Mjeda, Ernest Koljići, Miđeni itd, tokom ovog doba su prodrli na Kosovo, ranije ih nismo imali. Za Miđenija sam čuo tek kada sam stigao u četvrti razred gimnazije. U Albaniji su za njega čuli mnogo ranije, ili za roman „Majka“ Dea Nice sam čuo dosta kasnije, taj roman je bio poznat u Italiji, učenici tamošnjih osnovnih škola su čuli za njega. Ja sam ga pročitao tek kada sam bio skoro adolescent, jer mi nismo imali mogućnosti da dođemo do strane literature.

Sve to nije bilo bez suštinskog uticaja na razvoj moje ličnosti i crta moje ličnosti. Dakle ove karakteristike moje ličnosti... mislim da je porodično vaspitanje bilo relativno isprepletano sa verom, i bilo je strogo, recimo tokom mog detinjstva i mladosti. Kada bi hodža pozvao na večernju

molitvu, neko iz porodice je imao zadatak da postavi kiln da zaključa vrata, komunikacija sa spoljnim svetom se prekidala, do sutra ujutro, tako je to bilo u to vreme (smeje se). Danas je drugačije, ali da kažem mojoj deci... kada im pričam, ovo im je neverovatno.

Učestvovao sam kao dete, s mojim roditeljima i u obavljanju verskih molitvi u džamiji, u tekiji. Išao sam kao posmatrač i u crkvu sa mojim prijateljima katolicima. I za veliko čudo, ja najbolje prijateljstvo i u detinjstvu, i u mladosti, i sada, imam sa katolicima. Ne znam kako je do toga došlo, ali objašnjavam vam ovo da razumete da sam bio u stalnom kontaktu sa njima i da sam po prirodi prihvatao sve i svakoga... ovaj kontakt je prouzrokovao i veću bliskost i ljubav prema njima. Ja recimo ovde imam bliskog prijatelja Enđela Berišu, muzičar je, katoličke vere. Poznajem ga možda od pedagoške škole. Kum moje kćerke, koji joj je odsekao kosu, je Mark Kačinari katolik. Mogao sam da nađem stotinu ili hiljadu muslimana za kuma, ali ja sam imao poverenja samo u čoveka sa posebnim ljudskim, a ne nužno verskim karakteristikama.

Zato mislim da je za ovo naše okruženje stvarno karakteristična solidarnost i verska tolerancija koje nisu prisutne u drugim okruženjima na ovom nivou, kako je to kod nas. Recimo, ja sam učestvovao na konferenciji za opraštanje krvne osvete u Tirani, kada mi je prišao jedan mladić i rekao: „Ja sam iz tvoje porodice jer se i ja prezivam Nuši“. „Odakle si ti?“ „Iz Mirdite“. „Kako se zove tvoj otac?“ „Nikola“. Katolik! Ali sa druge strane, imao sam i malo problema kasnije kada sam učestvovao u političkom životu otprilike '60-ih, '70-ih godina kada su na veoma loš način prekinuti odnosi sa Albanijom. Tamo je bilo visokih političkih zvaničnika sa prezimenom Nuši. Bio je predsednik predsedništva albanskog parlamenta sa prezimenom Nuši, katolik. Ja ga nisam poznavao ni onda ni sada, on je umro, mi se nismo poznavali. Međutim, ovde su istraživali kakav sam porodični odnos imao sa ovim čovekom. Bio je jedan od poznatih diplomata, u državnom sistemu Envera Hodže sa prezimenom Nuši, on je bio pravoslavac sa juga Albanije. Nikada ga nisam video, niti je on mene video, ali ovde su istraživali kakvu vezu, kakve korene imam i da li imam veze sa ovim čovekom koji je bio poznati diplomata. A ja i sada ponavljam da ga nisam poznavao. Pitao sam za njega, rekli su mi: „Odavno je umro“.

Drugim rečima, malo me je i poslužilo ovo moje prezime (smeje se), i to više na pozitivan, ali ponekad i na negativan način, ali nije mi uzrokovalo neku veliku štetu. Nikada nisam osetio potrebu da promenim prezime, a i devojačko prezime moje supruge je Nuši, moja supruga (prstom upire prema sebi), ali mi nemamo porodičnih veza ni srodstva sa njom. Kao što sam vam rekao, pravo prezime moje porodice je bilo Šiti, a ne Nuši, dok pravo prezime Nuši, originalno prezime, pripada stricu moje supruge, tako da ona nije morala da promeni prezime, niti da ja promenim prezime, jer nosimo isto prezime (smeje se).

Treći deo

Anita Prapaštica: Recite nam nešto o vašoj porodici.

Pajazit Nuši: Da. Pre mog rođenja, razume se, porodica je bila velika i relativno bogata. Mom ocu, ili bolje da kažem, mom mladom neoženjenom ocu u mladosti je (u kuću) dovedena jedna od žena njegovog brata koji je umro. Očev brat je umro, i ta žena je, prema običajima onog vremena, dovedena mom ocu. Ali ona je došla u kuću mog oca sa svojim sinom Dželjadinom Nušijem. Njega ne poznajem, ja, razume se, u to vreme nisam ni bio rođen, a on je tada išao u školu, i nastavio je da studira. Potom

su se odvojili i smestili u Tirani, ona i Dželjadin Nuši. Stekao sam utisak da su se razveli iz razloga neslaganja oko njenog braka sa mojim ocem, jer je njen sin bio odrastao. To je moj utisak, ali ne znam, jer nisam živeo u to vreme. Od moje majke sam čuo da je to moguće razlog što su se razveli i nastanili u Tirani.

On je nastavio studije, završio je ekonomski fakultet u Gracu, brzo je doktorirao ekonomske nauke. Vratio se kao savetnik na kraljevskom dvoru Ahmeta Zogua. U međuvremenu se oženio jednom građankom iz Beča. Ona je došla u Tiranu, držala je nastavu u ondašnjoj školi „Kraljica majka“. Tako se zvala ta škola, inače poznata škola, kasnije sam čuo za nju. Dobili su jedno dete, jednu devojčicu, ona je još uvek živa, zvala se Špresa.

U međuvremenu, ona je bila primorana da pobegne u Beč od režima Envera Hodže, njena majka zajedno sa njom koja je tek bila rođena, promenile su ime i prezime da bi bi mogle da osiguraju sebi život u Beču. U tom pogledu ona... Njeno ime je danas italijansko, ali eto verujte ne mogu da se setim. Njeno pravo ime, čak i ona sama kaže: „Ja sam Špresa“, ali njeno prezime, podrazumeva se da je udajom morala da promeni i prezime. Ja sam je tražio tokom '70-ih godina u Beču, uz posredovanje jugoslovenske ambasade, ali sam je tražio pod prezimenom Nuši, Špresa Nuši. Kada sam putovao u Beč sa jugoslovenskom delegacijom na sastanak UNESCO-a koji je trajao nedelju dana, u jugoslovenskoj ambasadi su mi rekli: „Nema porodice Nuši u Beču“.

Ja sam tada odustao. Iznenada, jednog dana dok sam bio kod kuće, čini mi se 1999. godine, javio mi se jedan prijatelj telefonom iz Beča. „Hej“, kaže, „ovde je jedna žena koja se zove Špresa Nuši, kaže da se zove Špresa a preziva Nuši. I želi da zna koji si ti Nuši, od kojih Nušija si ti, a od kojih Nušija je ona“. „Da bre“, kažem mu ja, „ja nju poznajem, ona mene ne zna, ali ona je iz naše porodice“. Rekao sam joj o njenom poreklu i tako smo se povezali, i bila je nekoliko puta kod mene. Pre tri-četiri meseca je bila u poseti poslednji put. Naravno, komuniciramo s njom, ne svake večeri ali možda jednom nedeljno putem imejla, telefonom itd, itd.

Ona ima dve kćerke i sina, naravno, postala je i baba, stara je. Bila je profesorka engleskog jezika na Univerzitetu u Beču, penzionisala se na ovom Univerzitetu. Po tom pitanju sam imao političkih problema ovde. Nisam smeo da spomenem ime Dželjadina Nušija. Nisam smeo iz razloga jer je bio zogista i zakleti antikomunista. Progonio je komuniste, progonio je Fadilja Hodžu i Džavida Nimanija, visoko pozicionirane vođe Komunističke partije na Kosovu. Dok su bili učenici pedagoške škole, bili su izbačeni samo zato što su bili komunisti. I ovi ovde, Fadilj Hodža je pokušavao da se informiše, šta je meni bio Dželjadin Nuši i ja sam mu rekao da mi nije bio ništa, ne poznajem ga, nisam imao porodične veze sa njim. Reкао je: „Jedini čovek koji je nas progonio, bio je Dželjadin Nuši“. I njegova kćerka mi je rekla kako je Enver Hodža svašta učinio da ga vrata, i naravno njegovi ljudi, da odvedu Dželjadina Nušija iz kraljevskog dvora u Tirani. Ali on je odgovorio Enveru Hodži: „Sve dok imate veze sa Sovjetima, moja noga u Albaniju neće kročiti!“ Nije se vratio u Tiranu, a inače svi koji su se vratili su bili streljani, ubijeni itd, itd. Ali on nije imao sreće ni na kraljevskom dvoru, mislim da se nešto sporečkao i posvađao sa kraljevskim dvorom u Londonu.

Kraljevski dvor, pet kćeri Ahmeta Zogua, Ahmet Zogu sa svojom decom, sa svojom porodicom i pratnjom, iz Londona su prešli u Kairo u Egiptu. On (Dželjadin) nije prihvatio da ide u Egipat i ostao je u Londonu. Umro je iznenadnom smrću od srčanog udara, i govor na sahrani je održao jedan od poznatih intelektualaca tog vremena, Albanac. Rekla mi je njegova kćerka, da na njegovom nadgrobnom spomeniku piše otprilike: „Srećan je onaj čovek koji umre pošten i iskren kao Dželjadin Nuši“, to je pisalo sa jedne strane na albanskom, a sa druge na engleskom. Istraživao sam ovo, pisao o

ovome, prikupljao sam materijal o ovom čoveku. Video sam da je bio izuetan čovek, video sam da je bio i pametan čovek.

Primetio sam takođe i da je bio antikomunista, ali i da je bio veliki zogista, veliki poklonik Zogua. Ali na veliko iznenađenje, u mojim nastojanjima da pronađem materijal direktno iz kraljevskog dvora i iz razgovora koje sam vodio sa Ljekom, ovim koji je umro, sinom Ahmeta Zogua, i sa ovim drugima, niko nije pristao da mi da neku direktnu informaciju. Ove informacije koje imam, imam od njegovih prijatelja ili iz različitih spisa i dokumenata.

I izgleda da su sukobi između njega i kraljevskog dvora bili tako jaki da su... obećano mi je da mogu da se nađu dokumenta kada stigne arhiva Ahmeta Zogua iz Južne Afrike. Ali, ne verujem ni da će da daju ta dokumenta, a ja sam u potrazi za svim dokumentima iz kojih može da se sazna više detalja, da izađe na videlo njegova ličnost, ličnost o kojoj pišu dokumenta, ne onako kako bih ja želeo da bude. Jer ja nikakvog kontakta, čak i da sam želeo, nisam mogao da imam, nisam imao kontakta sa njim, to je ono što...

Ja sam, kao što znate, bio odlučio da studiram psihologiju i ovaj smer, smer psihologije sam završio na ondašnjoj katedri Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, od 1950. godine do 1954. godine, tako da je moja uža profesija profesor psihologije. Do ove profesije nisam došao slučajno, jer sam još od srednje škole pokazivao nekakvo posebno interesovanje za istraživanje duhovnog razvoja čoveka, kao i za mogućnost poznavanja psiholoških procesa i ponašanja uopšte.

Pretpostavimo da sam sa ovim znanjem mogao da organizujem korisne aktivnosti za razvoj ondašnjeg društva na Kosovu. To vreme, to su bile godine na početku druge polovine XX veka, vreme kada se Kosovo suočavalo koliko sa iskorenjivanjem nepismenosti, toliko i sa potrebom proširivanja školske mreže osnovnoškolskog obrazovanja, srednjoškolskog obrazovanja. Tada nismo imali neki koncept visokog univerzitetskog obrazovanja na Kosovu, ovaj koncept se javio kasnije.

Nakon završetka studija, odslužio sam vojni rok u bivšoj jugoslovenskoj vojsci. Bio sam običan vojnik u artiljerijskoj jedinici bivše jugoslovenske vojske, završio sam ovaj rok sa odličnim rezultatom, primio sam posebne zahvalnice koje to potvrđuju. Nemam nikakav vojni čin. Tako da, nakon završetka vojne službe, više nisam imao mogućnosti da se uključim u neku odbrambenu jedinicu, vojnu jedinicu, jedinicu civilne zaštite itd., itd. Na kraju vojne službe, drugim rečima, definitivno sam prekinuo moje angažovanje u civilnoj zaštiti ili vojnoj zaštiti itd., itd.

Četvrti deo

Karijeru sam započeo kao profesor psihologije, u bivšoj gimnaziji u Đakovici, ali sam se afirmisao kao psiholog na predmetu psihologije u ondašnjoj pedagoškoj školi, gde je psihologija bila dominantan predmet, među najvažnijim predmetima za formiranje profila potrebnog za učitelja, odnosno nastavnika srednje škole. Pet godina sam radio u pedagoškoj školi u Prizrenu, u pedagoškoj školi koja se u ono vreme zvala „Dimitrije Tucović“, da bih kasnije otišao u pedagošku školu „Miladin Popović“ u Prištini, u kojoj sam proveo punih pet godina. Dve zadnje godine sam bio zamenik direktora pedagoške škole „Miladin Popović“.

S ove funkcije sam izbran za direktora Zavoda za unapređenje škola Kosova. Ovu funkciju sam obavljao nepune dve godine jer me Kosovo predložilo, a Savezno izvršno veće bivše Jugoslavije izabralo za pomoćnika predsednika za obrazovanje i kulturu SFR Jugoslavije, što bi prevedeno na današnji jezik značilo zamenik ministra obrazovanja i kulture za Jugoslaviju. Tu sam obavio jedan mandat onoliko koliko nam je pripadalo, a taj mandat je trajao nešto duže od četiri godine. Služba je bila, razume se, u sklopu mog života u Beogradu, sa mnom je u Beogradu bila i moja porodica, deca, žena i moja majka. Tako da, Beograd za mene, obuhvatajući i godine studiranja i godine aktivnog rada, označava skoro četvrtinu mog života koji sam proveo u Beogradu. Imao sam puno prijatelja, uglavnom iz profesionalnog okruženja, ali mogu da kažem da je taj krug prijatelja i prijateljica bio jako ozbiljan, i nikada se, u ovom okruženju u kojem sam bio, nisam osećao inferiorno jer mi okruženje nije davalo povoda da se tako osećam.

Bio sam relativno uspešan u mom poslu. Uvek sam dobijao zahvalnice za moje profesionalne aktivnosti i ono što sam najviše radio na funkciji pomoćnika predsednika za obrazovanje i kulturu Jugoslavije je moj profesionalni angažman u transformaciji osnovnog školstva u Jugoslaviji. Do tada je osnovnoškolsko obrazovanje bilo parcijalizovano prema republikama, trajalo je negde četiri godine, negde šest godina, negde pet godina, dok je nakon osnivanja glavnog koncepta osnovnoškolskog obrazovanja na jugoslavenskom nivou određeno da osnovnoškolsko obrazovanje bude osam godina. To je bio zajednički standard za razvijena mesta u Jugoslaviji, govorim o Sloveniji i Hrvatskoj, koje su bile puno ispred Kosova, kao i za Kosovo koje je bilo puno iza u ekonomskom, političkom, socijalnom i kulturnom razvoju. Obavezno osnovnoškolsko obrazovanje za ondašnji sistem obrazovanja Jugoslavije je bilo osmogodišnje školovanje. Nakon osmogodišnjeg školovanja, generacije koje su sa uspehom završile osnovnoškolsko obrazovanje su nastavljale obrazovanje u raznim školama nivoa srednje škole. Najveće interesovanje je, razume se, bilo za gimnazije, i manje afirmisano je bilo interesovanje za razne stručne škole različitih profila. Recimo, za stručne škole tehničkih profesija, medicinskih profesija. Razliku u ovom pogledu su činile umetničke škole, jer tu su bili primljeni i zatim studirali, oni učenici koji su za to imali smisla, bilo za muziku, vajarstvo ili slikarstvo, itd, itd.

Takođe, mogu da kažem da smo imali nekoliko užitih stručnih škola u ono vreme, recimo matematičku gimnaziju, koju smo osnovali čak i na Kosovu, za one koji su bili talentovani, koji su znali matematiku. I mislim da su generacije koje su izašle iz ove gimnazije, postali afirmisani matematičari kasnije, dobili mesta profesora na raznim fakultetima i u institucijama u kojima se tražilo visoko znanje matematike. U isto vreme dok sam bio direktor Zavoda za unapređenje škola, bio sam primljen i kao predavač psihologije u višoj pedagoškoj školi u Prištini. Omogućili su mi da držim časove izvan redovnih školskih časova. Drugim rečima, ja sam ove nastavne časove držao nakon osam radnih sati koje sam obavljao u kancelariji. Kasnije sam primljen kao profesor psihologije, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Prištini. Nisam se odvojio od moje profesije profesora psihologije, bilo na Višoj školi, bilo na fakultetu, čak i onda kada sam radio u Beogradu, i onda kada sam radio u administrativnim organima kao što je Savezno izvršno veće Jugoslavije. Iz Beograda sam putovao svake nedelje da držim nastavu iz psihologije, subotom i nedeljom, odnosno danima vikenda koji su bili za nas dani odmora.

Ovo mi je mnogo pomoglo, jer sam kasnije bio primoran da napustim političke institucije, jer 1981. godine, kada sam bio potpredsednik Izvršnog veća Kosova, odnosno potpredsednik Vlade Kosova, buknule su studentske demonstracije na Kosovu. Te demonstracije... pokušao sam na jednom proširenom sastanku komiteta Saveza komunista Kosova da branim one koji su učestvovali na demonstracijama sa nekoliko argumenata, za koje sam ih molio da razmotre kada budu procenjivali karakter ovih demonstracija. Ne samo da nisam našao podršku među onima koji su me dobro poznavali, nego me je veći deo njih, najoštrije kritikovao, oštro napao i primorao da dam ostavku sa

funkcije potpredsednika Vlade Kosova. Osnovni razlog zašto me nisu poslušali i podržali je zato što sam u Izvršnom veću bio odgovoran ne samo za razvoj obrazovanja, kulture, nauke, fizičke kulture, zdravstva Kosova, nego su u oblasti mog delovanja bile i aktivnosti međunarodnih odnosa Kosova i drugih zemalja, a konkretno, mi smo u ono vreme imali međunarodne odnose uglavnom sa Albanijom, sa Republikom Albanijom, odnose koji su bili definisani putem posebnih dokumenata između institucija ali ne i između vlada.

Na primer, imali smo sporazum o saradnji između Univerziteta u Prištini i Državnog univerziteta u Tirani koji se obnavljao svake dve godine. Imali smo sporazum o saradnji između Akademije nauka i umetnosti Kosova i Akademije nauka i umetnosti Albanije, koji se obnavljao, koliko se sećam, svake dve godine. Osim ovih, sporazume o saradnji imale su i druge kulturne i informativne institucije, na primer Narodno pozorište... Pokrajnsko pozorište u Prištini je saradivalo i sa pozorištem u Tirani, Narodnim pozorištem u Albaniji. Televizija Priština je saradivala sa televizijom u Tirani. Sve ove ili za sve ove aktivnosti i saradnje smo bili odgovorni mi, Izvršno veće. A prvi koji je bio odgovoran sam bio ja, jer je u oblasti moga rada, kao što sam vam rekao, bilo i ovo pitanje.

Ja sam, nakon svih velikih nereda koje je Kosovo prošlo u ono vreme, i nakon netačnih informacija, da ne kažem izmišljenih informacija, a bilo je i takvih, izmišljenih, bio na izdržavanju neke vrste kazne koju možemo da nazovemo kućni pritvor. Rekli su mi, ondašnje rukovodstvo Kosova, predsednik predsedništva Kosova, da bi bilo dobro da ne izlazim iz kuće, a i kada izađem, da to bude noću, ako je moguće. Čak i na univerzitetu nisu prekinuli moj rad, nego su me savetovali da održavam nastavu samo noću. Tako da sam organizovao predavanja, vežbe, moja empirijska istraživanja, u kasne noćne sate početkom burnih '80-ih, '90-ih godina. Od psihologije, drugim rečima od moje struke, to moram da istaknem, se nikada nisam odvojio. Pisao sam naučne radove, naučne rasprave, članke, kritike, recenzije, ali uglavnom one koje su se bavile psihološkim pitanjima.

Bio sam i na drugim funkcijama, na primer jedna od funkcija, zbog koje sam bio najviše pogođen nakon 1981. godine, je organizacija stogodišnjice albanske Prizrenske lige. Ja sam bio predsednik organizacionog odbora ovog odbora. Mislim da smo mi obeležili stogodišnjicu vrlo bogatim programom tada na Kosovu. Ovaj bogati program je obuhvatao Međunarodnu konferenciju o albanskoj Prizrenskoj ligi, koju smo organizovali ovde u Prištini i koja je trajala nedelju dana. U okviru toga je bilo otvaranje Memorijalnog centra albanske Prizrenske lige. On postoji i danas, a datira iz onog vremena. U sklopu ovog centra smo otkrili statue vođa albanske Prizrenske lige, kao što je bio u prvom redu Abdul Frašeri, koji je bio prvi predsednik ondašnje vlade Prizrenske lige, kao i ondašnji ministar odbrane i finansija, Sulejman Vokši.

Dobili su... istraživanja i brojne informacije o ulozi Albanske lige dobile su mesto i u kosovskim novinama, i u časopisima na Kosovu. To su bile godine u kojima je dominirala albanska Prizrenska liga. Ona je, za one koji ne znaju, bila usmerena na proterivanje osmanskih osvajača i zaštitu etnički albanskih granica. Zaštita etnički albanskih granica nije bila u skladu sa dokumentima koje je imalo ondašnje rukovodstvo Srbije u prvom redu, ali ne samo Srbije, već i Makedonije i Crne Gore. Iz tog razloga, našli smo se u neobjašnjivoj zamci. Čak i prema današnjem shvatanju, ja sam bio neutralan u to vreme, moj cilj je bio da predstavim istinu o albanskoj Prizrenskoj ligi, istinu koja je pripadala 1878. godini, a ne 1978. godini, ali druga strana koja se bavila ovim pitanjem, razne ideološke komisije Pokrajinskog komiteta Kosova, Centralnog komiteta Srbije, Crne Gore, Makedonije, našle su se uvređenim ovim našim programima koji su se odnosili na albansku Prizrensku ligu, i napali su i Albansku ligu i lidere. Ali praktično tim liderima nisu mogli ništa da urade nego su se ustremili na

mene, i od tada sam prozvan političkim neprijateljem onog vremena. Ovo sam primetio u onim situacijama kada su mi rekli: „Dobro bi bilo da ne izlaziš iz kuće, a kada izlaziš, neka to bude noću.“

U tom smislu, mogu da kažem da sam doživeo relativno jak udarac. I danas sam odlučan u tome da uvek govorim istinu, istorijsku istinu koja je meni poznata, jer sam bio čovek nauke, a nauka ne uzima u obzir da li se nekome neka stvar dopada ili ne dopada. Ona razmatra da li je nešto istina ili ne, ali posledice ovog linča su bile teške, ne samo za mene, nego i za moju porodicu. Ukinuto nam je, ukinuto mi je pravo da primam platu, na primer. Nešto sam primao za nekoliko časova, čini mi se tri nastavna časa koja sam držao na Filozofskom fakultetu. Drugih izvora zarade nisam imao. Tako da sam u tom pogledu doživeo jako veliki poraz.

Nisam postao član Komunističke partije svojom voljom. Učlanio sam se u Komunističku partiju 1955. godine, kada sam predao dokumenta da se zaposlim, od mene su zahtevali i dokument koji dokazuje da sam član Komunističke partije. Tada sam pristao da postanem član Komunističke partije. Dobio sam uverenje koje sam dodao dosijeu koji je sadržao ostala moja dokumenta, tu je bila diploma fakulteta itd., itd. Tek tada sam dobio pravo da postanem profesor u srednjim školama na Kosovu, konkretno u Đakovici, Prizrenu, Prištini. U međuvremenu, bio sam pristalica koncepta razvoja kulture, obrazovanja i nauke među Albancima u tadašnjoj Jugoslaviji. Ovo mi niko nije nametnuo, nego sam ja sam podržavao koncepte koje je tada imalo vođstvo Saveza komunista Jugoslavije. I bio sam jedan od angažovanih na ostvarivanju prava Albanaca na njihovu istoriju, njihov jezik, njihovu kulturu, njihov ekonomski razvoj itd, itd.

Važno je da se naglasi da nikada nisam bio deo političkih oragana Saveza komunista Kosova. Nego su me organi Saveza komunista Kosova uvek zvali na konsultacije, čak i na važne konsultacije za obrazovne, kulturne i naučne događaje. Nisam bio angažovan, ni sam ne znam razloge zašto je to bilo tako, ali to mi nije ni malo smetalo.

Kasnije sam čuo da je jedan od braće moga oca koji je živeo i bio poznat u Albaniji kao član kabineta Ahmeta Zogua, bio zakleti zogista i da je progonio komuniste onog vremena među kojima i Fadilja Hodžu i Džavida Nimanija i Eljhamija Nimanija i Imera Pulju itd., itd. Ja ga nisam nikada upoznao jer on ne samo da je bio odvojen od naše porodice, nego je bio i puno stariji od mene, tako da ja nisam doživeo njegovo vreme. Ali moji roditelji su obožavali Zogovu kraljevinu, Albansku kraljevinu. Nisu bili angažovani u komunističkom pokretu, ne zato što su to odbili jer ne bi imali neki poseban angažman, ali je istina da su više voleli Ahmeta Zogua nego Josipa Broza Tita. Više Ahmeta Zogua, nego Fadilja Hodžu.

Mislim da je ovo imalo uticaja na njihovo interesovanje da otkriju moje poreklo, ko su moji preci koji su bili progonjeni u to vreme u Albaniji i onda su saznali da potičem iz ove porodice itd., itd. I mislim da je to bio razlog da sam na veoma važnim sednicama na nivou Kosova ali i na nivou Jugoslavije, Saveza komunista, bio prisutan, ali bez prava glasa. Slobodno sam diskutovao, tako da su oni koji su donosili odluke imali u vidu činjenice i argumente o kojima sam raspravljao. Bio sam angažovan u ondašnjem takozvanom Socijalističkom savezu radnog naroda. Ranije se to zvalo Narodni front, u kojem smo bili članovi svi mi, odrasli stanovnici, i ja sam tamo bio na pokrajinskom nivou. Ali, ovo je bila organizacija, ne znam kako da kažem, masovna narodna organizacija, jako slična tadašnjim i današnjim sindikatima.

Bez obzira na sve to, nisam imao prepreka u izdavanju mojih naučnih radova, nisam imao prepreka u izdavanju mojih knjiga. Sve dok nisam dao ostavku, bio sam kažnjen od strane jedne posebne komisije

ondašnjeg Saveza komunista, pokrajinskog komiteta, bio sam pred isključenjem iz Saveza komunista. Ali daljim razvojem situacije, dolaskom Miloševića, ja sam dao ostavku u Savezu komunista Jugoslavije. Moja ostavka je pismeno dostavljena mesnoj zajednici u kojoj sam živeo, organizaciji mesne zajednice u čijoj sam jedinici bio član.

Objavljivao sam u časopisima ne samo koji su izlazili na Kosovu nego i u časopisima u bivšim republikama jugoslovenske federacije. Neki moji radovi su objavljeni i na stranim jezicima. Učestvovao sam na mnogim simpozijumima, okruglim stolovima, naučnim konferencijama u Jugoslaviji i izvan Jugoslavije. Ali ti okrugli stolovi i ti naučni skupovi morali su da budu u vezi razvoja obrazovanja i psihologije, i odnosa psihologije u odnosu na razvoj škola i u korist bolje organizacije nastavnog procesa. U tom smislu sam, na primer, bio i u Ljubljani, gde je delovala tadašnja godišnja institucija, „Univerzitet danas“. I u Dubrovniku sam predstavio svoje radove. Bio sam član jugoslovenske delegacije na konferenciji UNESCO-a u Ženevi. Bio sam član posebne delegacije za istraživanje edukativnih televizijskih programa u obrazovnom sistemu u Sjedinjenim Američkim Državama, gde sam proveo oko tri meseca. Takođe...

Anita Prapaštica: Kada se sve to dešavalo profesore, u kom periodu?

Pajazit Nuši: Ne. Ovo što pričam je mnogo kasnije. Ovo o čemu vam sada govorim, o boravku u SAD, to je bilo kada sam bio u Beogradu 1973-1974. godine. A kasnije sam sa Kosova, 1978. godine, išao kao član i vođa jugoslovenske delegacije na studijsko putovanje u Republiku Kinu, gde smo oko tri nedelje proveli u poseti kulturnim, obrazovnim i naučnim institucijama. Bili smo u Šangaju i u drugim mestima ondašnje Republike Kine, tačnije u glavnom gradu Kine, u Pekingu, odatle smo išli prema programu u studijske posete na različite univerzitete, razne biblioteke. Tadašnje kinesko rukovodstvo nam je priredilo doček na visokom nivou, jer je tadašnja Jugoslavija uživala relativno jak autoritet u krugovima raznih zemalja, takođe i u krugovima Azije, obuhvatajući i Kinu, a pogotovo Severnu Koreju. Koliko znam i Severna Koreja, komunistička Koreja kako se danas zove je bila... je imala dobre odnose sa bivšom Jugoslavijom. Tako da je delegacija koju sam ja vodio, bila delegacija iz svih republika i Vojvodine, druge pokrajine. Imali smo veoma važan put kao posmatrači, ovo spominjem samo iz razloga poverenja koje mi je ukazano da u ono vreme budem vođa jedne delegacije na nivou Jugoslavije u jednu veoma poznatu državu kakva je bila Republika Kina.

U to vreme, a govorim o 1977-1978. godini, nisu se primetile ni najmanje razlike u ponašanju prema meni jer sam bio Albanac. Da Srbi, Crnogorci, Makedonci, Hrvati ili Slovenci imaju rezerve prema meni zbog toga? Pogotovo u onim krugovima u kojima sam se ja kretao, to je bilo jako retko. Oni su bili ljudi sa izraženim humanim osobinama, zato mogu da im izrazim zahvalnost, kako da kažem, za takvo ponašanje tada. Isto tako, mogu da kažem puno negativnih reči za ponašanje tih ljudi kada sam dao ostavku sa političkih funkcija na Kosovu. Isti ljudi na nivou Kosova, Albanci, a pogotovo Srbi, i na nivou Jugoslavije i na nivou drugih republika su me nepravedno optužili, jer sam dao dozvolu za saradnju našim kulturnim, obrazovnim, naučnim, informativnim institucijama, sa relevantnim institucijama Republike Albanije. Sa druge strane, ja sam se postavio zaštitnički povodom jednog drugog događaja, ja sam ondašnje demonstracije na Kosovu tumačio kao odgovor na nizak privredni razvoj koji smo imali na Kosovu, nizak društveni razvoj itd, itd. Takođe sam objasnio da poseta profesora državnog Univerziteta iz Tirane koji su došli jednom, jednog vikenda u mesecu - ne može da bude uzrok ovih demonstracija na Kosovu. Oni ne mogu da budu uzrok, taj stav sam uvek zastupao i danas ga zastupam. Ipak, uprkos tome, nisam imao tako teške političke reperkusije, kakve su imali neki od mojih prijatelja.

Kao čovek koji je tada bio angažovan i zainteresovan u prvom redu za razvoj mog naroda, nisam video razlog da se pridružim političkoj partiji kada je sistem na Kosovu prešao na višepartijski sistem. Nisam smatrao da je razumno da 34 godine i pet meseci plaćam članarinu u Komunističkoj partiji Jugoslavije, a da sada odjednom postanem član Socijaldemokratske partije Kosova, član Demokratske partije (Demokratskog saveza) Ibrahima Rugove, član bilo koje partije... koje god partije ovde. Činilo mi se da štetim i njima i sebi, 34 i po godine sam plaćao članarinu, ali sam plaćao da budem član Komunističke partije Jugoslavije i sada...

Zato se nisam angažovao u novim političkim partijama, nego sam se angažovao u Savetu za zaštitu ljudskih prava i sloboda (SZLJPS). Tamo sam bio član od samog početka, bio sam među ljudima uključenim u osnivanje Saveta, i nikad nisam napustio ovaj Savet. U međuvremenu sam izabran za potpredsednika, zatim sam više od 12 godina bio predsednik Saveta na Kosovu. Kako su godine prolazile i kako su dolazile nove generacije, nisam video razlog da i dalje budem u Savetu.

Ali moram da naglasim da tokom... nakon 2000. godine, na osnovu mog rada na Filozofskom fakultetu, Nastavno-naučno veće Filozofskog fakulteta me je predložio za člana Akademije nauka i umetnosti Kosova. Bio sam izabran 2008. godine kao dopisni član Akademije nauka i umetnosti Kosova, dok sam 2012. godine izabran za redovnog člana ove Akademije, gde i danas radim. U međuvremenu, izabrali su me za potpredsednika Akademije nauka i umetnosti Kosova. Ovu funkciju obavljam i danas.

Međutim, čini mi se da je moje iskustvo bilo jedan od razloga ili jedan od kriterijuma, što mi nisu dozvolili da se potpuno udaljim od nekih aktivnosti vezanih za zaštitu ljudskih prava i sloboda. U tom pogledu, Ministarstvo odbrane Vlade Kosova na čelu sa zamenikom premijera Kajredinom Kučijem, mi je poverilo mesto vođe delegacije Kosova u razgovorima sa Srbijom za pitanje nestalih na Kosovu. Osma je godina od kada predvodim delegaciju Kosova u pronalaženju informacija o tome gde su ti ljudi, gde su nestali ti ljudi, kako predati tela ovih ljudi porodicama, članovima njihovih porodica koji su preživeli.

Nažalost, i ja imam nestalih u mojoj široj porodici. Jednoj mojoj sestri su nestala oba sina, jedan od 18 godina i jedan od 19 godina. Od jednog su pronađeni posmrtni ostaci, dok se drugi i dalje vodi kao nestao, njegova sudbina je nepoznata do danas. I danas sam ovde došao sa jednog od sastanaka koji smo imali ovim povodom, u međuministarskoj komisiji Vlade Kosova za pitanje nestalih, jer se bavim tim problemom. S druge strane, isto ministarstvo me je angažovalo kao naučnog savetnika Instituta za ratne zločine na Kosovu. Na ovom institutu trenutno vodim dva projekta, projekat nestalih i projekat seksualnog nasilja nad ženama tokom ratnih operacija na Kosovu. Ne zna se koji je od ova dva slučaja teži, ne samo zbog njihovih teških posledica, već i zbog nedostatka izvora pouzdanih informacija.

Još uvek nemamo informaciju gde da tražimo 1740 tela nestalih Kosovara, uglavnom Albanaca, podrazumeva se. Jako malo informacija možemo da dobijemo i nađemo, pogotovo vezano za silovanje žena. Pojedinci već naglašavaju i objavljuju brojne članke, čak i knjige o silovanju žena na Kosovu, ali to su sve autorske knjige, a ne knjige koje objavljuju institucije, pa je bilo podataka da je na Kosovu bilo silovano čas dvadeset hiljada, čas trideset hiljada, čas dvadeset pet hiljada žena. Istraživanja koja smo u sklopu ovog projekta uradili, recimo obradili smo četrdeset i devet lokacija na celom Kosovu gde su izvršena silovanja. Hajde recimo pedeset lokacija, na pedeset lokacija ako je silovano po pedeset žena to ispada dve i po hiljade žena, a ne dvadeset hiljada silovanih žena.

Pretpostavimo da je silovano po sto osoba na ovim lokacijama, to je pet hiljada, ali ne trideset hiljada, ne dvadeset hiljada.

Međutim, iako bih rekao da je ta brojka jako važna, još je važnija ljudska dimenzija jednog prljavog rata, jednog odvratnog rata koje je Kosovo preživelo. Vrlo prljava dimenzija se očitava u tome da žene koje nisu bile zaštićene, koje nisu imale fizičke snage da se odbrane, da odbrane sebe i svoju decu, da su bile iskorišćene za uživanje vojnika srpske vojske, iskorišćene za seksualno zadovoljstvo srpskih paramilitaraca ovde. Njihov život, recimo, može da se sažme u ono što mi je jedna od ovih žena rekla: „Mi smo žive, ali smo među mrtvima.“ One doživljavaju svoje stanje kao da su mrtve, iako su žive.

Životi ovih žena su jako nesrećni, ali još je teže to što naše društvo ne shvata ove procese. Puno njih je pobešlo u inostranstvo, neke od njih je porodica odbacila, ima ih koje žive u velikom siromaštvu, potpuno same i izolovane itd., itd. Pokušali su da izbrišu ovaj proces, da ga u potpunosti sakriju. Ne radi se samo o potpunom otkrivanju celokupnog vojnog i političkog razvoja, već i ovaj proces mora da bude prepoznat. Za moralne običaje albanske sredine je teško da se govori o silovanju žena, ali mora da se zna da je u ovo vreme silovanje žena bilo korišćeno da bi se porazili Albanci i odbacili njihovi zahtevi, to mora da se zna. Tačne razmere ovoga možda nikada nećemo da saznamo i teško je da ih saznamo.

Bez obzira na to, dovoljno je da znamo da u prljavom ratu koji se odvijao na Kosovu, ne samo da su ljudi nestali, nego su čak i njihovi posmrtni ostaci ekshumirani. Jedan deo njihovih ekshumiranih ostataka su preneli u Srbiju na nepoznata mesta u masovne grobnice. Ove dve dimenzije ovog rata koji se odvijao na Kosovu, pokazuju jako nizak moralni nivo rata koji se odvijao na Kosovu, o čemu je pisano. Ali dobro je da o tome pišu posebne institucije, a ne samo pojedinci, jer na kraju to su subjektivni utisci pojedinaca, a institucije imaju posebne kriterijume za verifikaciju ovakvih događaja.

Pošto sam bio ostao bez posla i bez prihoda kada sam dao ostavku, u međuvremenu sam konkurisao za posao u Leksikografskom zavodu „Miroslav Krleža“ u Zagrebu, da radim na Enciklopediji Jugoslavije koja je pripremana za objavljivanje u ono vreme. Bio sam primljen na konkursu, mogu da kažem da sam tada imao podršku i bivšeg glavnog urednika Albansko-jugoslovenske enciklopedije na Kosovu, pokojnog Esata Mekuljija, ali su me poznavali i ljudi zaposleni u obrazovnim i naučnim krugovima u Hrvatskoj. Tako da sam oko deset godina svojih aktivnosti proveo u ovoj instituciji. Najveći deo, razume se, (proveo sam) u okviru redakcije koja je bila smeštena u Prištini, ali sam u to vreme bio najmlađi od svih članova i skoro svaki mesec sam po nedelju dana provodio u Zagrebu radeći na člancima, prevodima, izdanjima itd, itd, ove Enciklopedije.

Ova služba je mnogo pomogla mom intelektualnom razvoju, i stvarno je bila važno razvojno sredstvo u kojoj te okolina podstiče da se afirmišeš. Drugačije je da se afirmišeš i budeš uspešan u Zagrebu, a drugačije u Prištini. Mi to ne volimo da čujemo, ali to je istina. Kada spojim deset godina koje sam proveo u Beogradu, i deset godina koje sam proveo u Zagrebu, one nisu ni više ni manje, nego polovina mog profesionalnog života. Polovinu sam proveo u ovim kulturnim, obrazovnim, političkim centrima, i to mi je mnogo pomoglo... moj boravak u kulturnim i naučnim institucijama ovih dveju sredina razvijenijih od sredine na Kosovu.

Uspeli smo da objavimo dva toma Enciklopedije Jugoslavije na albanskom jeziku, i pripremili smo treći tom. Ali izbio je rat i žao mi da su sav onaj materijal koji smo sakupili, obradili, kartoteku, prevode... zapalili, uništili i sav taj materijal je nestao osim dva toma Enciklopedije Jugoslavije koji su objavljeni. I oni objektivno obeležavaju jedan proces posebnog razvoja Albanaca na Kosovu. Recimo

Enciklopedija, ili bolje rečeno enciklopedijski tekstovi Tirane su objavljeni godinu dana nakon objavljivanja albanskog teksta Enciklopedije u Prištini. Jasno, Sami Frašeri je mnogo pre nas objavio svoju enciklopediju, ali i on je objavio na turskom jeziku, ne na albanskom. Ali ipak, kao istorijska činjenica to je važno, jer Sami Frašeri nije bio Turčin, Sami Frašeri je bio Albanac i enciklopedijski razvoj počinje njegovim imenom, a ne imenom Pajazita Nušija ili Esata Mekuljija ili nekog drugog, bilo u Tirani bilo u Prištini.

Takođe sam prihvatio da na početku budem predsednik odbora Univerziteta Ilirija, prilikom osnivanja ovog univerziteta. Kasnije mi je ponuđeno da budem rektor ovog univerziteta. Obavljam takođe i ovu funkciju, imam određeno radno vreme tamo, idem tri puta nedeljno i radim od jedan do tri sata na Univerzitetu Ilirija. Ne predajem, nego se bavim organizacijom obrazovnog i naučnog rada na ovom univerzitetu, na Univerzitetu Ilirija. Inače moj boravak i moje pravo radno mesto je Akademija nauka, tu mi je mesto i radim svaki dan. Imamo relativno dobre uslove rada na ovoj Akademiji.

Imam svoje lične projekte koje nudim Akademiji za objavljivanje, recimo za 2014. godinu sam im ponudio izdavanje leksikona psihologije. Ja sam sada pred kraj ovog projekta i predaću ga za objavljivanje Akademiji nauka i umetnosti Kosova. Radim još na jednom projektu iz psihologije, a taj projekat se tiče razvoja psihologije narodnog mišljenja Albanaca i razvoja psihologije naučnog mišljenja Albanaca, koji tretira... kako su tretirani duhovni fenomeni na osnovu predanja, na osnovu glasina, na osnovu priča predaka, pesama, epskih pesama, lirskih pesama, kako je sve to tretirano u folkloru, kako je tretirano u naučnom mišljenju. Ovu temu niko drugi nije obrađivao i nameravam da je istražujem ako doživim dovoljno dugo da završim ovaj projekat.

Kao što sam i ranije spomenuo, nisam smatrao da je neophodno da se angažujem u političkoj partiji u višepartijskom sistemu na Kosovu, jer sam veći deo mog života pripadao jednoj partiji, to sam ostavio istoriji da oceni. Ali bio sam uključen od početka, tačnije od kraja 1989. godine, u Savet za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Moje glavne aktivnosti tokom rata na Kosovu su bile tamo, tako da sam tokom rata i tokom svih sukoba i problema koje smo imali 80-ih i 90-ih godina i početkom 2000-tih proveo u Savetu. Danas smatram da smo obavili jednu vrlo važnu funkciju u informisanju javnosti o onome što se dešava na Kosovu. Pružili smo informacije prevedene na engleski, i preneli smo ih bilo u srodne institucije koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda sa sedištem u Beču, Londonu, Tirani, bilo putem snimaka o ubistvima, progonima, ranjavanju ljudi, ubistvima albanskih vojnika u jugoslovenskoj vojsci itd, itd.

Ovim smo se bavili svaki dan, uspeali smo da proširimo ovaj Savet našim pod-savetima u svim opštinama Kosova. Oni su nam prenosili informacije šta se dešava u konkretnoj opštini. Mi smo ih prenosili u spoljni svet bilo putem radija ili televizije, bilo prevodima, bilo slanjem ovih informacija u poznate centre za zaštitu ljudskih prava i sloboda, ali i u federalne organe Jugoslavije. Tu mogu da kažem da je uloga ove institucije bila zaista važna, ne zato što sam ja bio tamo, nego što smo pri osnivanju bili grupa intelektualaca, bio je Idriz Ajeti, bio je Mark Krasnići, bio je Derviš Rožaja, bio je Redžep Ćosja, bio je Zećerija Cana, bio je Imer Jaka, bio je Bajram Keljmendi... ne mogu da se setim drugih imena onih koji su osnovali savet. Bilo smo proganjani, trudili smo se da odbranimo... da odbranimo sebe i druge onoliko koliko smo mogli. Imali smo velike gubitke u ljudstvu u ovom Savetu, mnogi od naših aktivista su bili pretučeni, ranjeni, neki od njih su doživeli najgore i bili ubijeni. Recimo Bajram Keljmendi je ubijen baš iz razloga njegovog angažovanja u zaštiti ljudskih prava i sloboda. Kao što znate, ne samo da su ubili njega, nego su mu ubili i oba sina.

Najznačajniji akt koji sam potpisao u ovom Savetu je bio akt koji je poslan u Haški sud, u kojem je grupa naših ondašnjih pravnika Saveta na čelu sa Bajramom Keljmandijem, Hazijem Baljom, Ljirijom Osmani, Nekibe Keljmendi i nekoliko drugih, direktno optužila jednog visokog funkcionera ondašnje Jugoslavije, koju je tada vodio Slobodan Milošević. Svi njegovi generali su bili optuženi, bili su optuženi i visoki funkcioneri ondašnje srpske vlade. Da vam kažem istinu (obraća se prisutnima), ja sam potpisao taj akt, ali čim sam ga potpisao, znao sam da će da me uhapsu, progone ili ubiju. Trudio sam se da zaštitim svoju porodicu da nema problema, što se tiče mene ja sam sve završio. Bio sam već u penziji, ustvari prinudno su me poslali u penziju. Ono što sam postigao, postigao sam, ono šta sam mogao da postignem, možda ne bih postigao da su me ubili. Ali pretnja je bila u ovom slučaju prisutna. Zbog mog angažovanja u Savetu čak i sada u ovoj dobi, još uvek sam uključen, kao što sam vam rekao, u delegaciju Kosova za otkrivanje nestalih u pregovorima sa Srbijom. Zbog mog angažovanja u Savetu, angažovao sam se i u Institutu za ratne zločine gde radim na dva projekta kako sam vam ranije spomenuo. Tako da je, angažman u Savetu za zaštitu ljudskih prava i sloboda, uticao i na moje kasnije aktivnosti.

Nisam, kako da kažem, od onih koji misle da su mogli da urade drugačije. I da sam danas u istim okolnostima, pratio bih put koji sam onda odabrao. Nimalo ne sumnjam da je to bio produktivan put koliko za sredinu u kojoj sam radio, toliko je doprinelo mom profesionalnom razvoju. Ova sredina me je potvrdila i kao profesora srednje škole i kao profesora više škole i kao docenta, vanrednog profesora, redovnog profesora Univerziteta u Prištini, redovnog profesora Univerziteta u Tetovu, dopisnog člana Akademije, redovnog člana Akademije. Ova sredina me je potvrdila i osećam potrebu da joj pomognem koliko mogu. Iako sam nešto stariji, mogu da kažem da me je zdravlje služilo. Uvek ću da budem ovde da pomognem ne samo u teoriji, nego da i praktično odem i vidim gde su masovne grobnice, da odem i vidim posmrtnu ostatku... da posetim Institut za forenzičku psihijatriju u Prištini, da odem u institute EULEX-a da vidim posmrtnu ostatku naših ljudi, šta možemo da uradimo da ih identifikujemo.

Išao sam u Bosnu da vidim istu stvar itd., itd., tako da mi ni fizički posao ne smeta sve dok me služi zdravlje. Ali intelektualni rad me više održava nego fizički rad. Imam svoj sistem intelektualnog rada, on je već uveliko formiran, pa i da želim, ne bih mogao to da promenim. Recimo, ja spavam svega tri sata dnevno, od tri sata posle ponoći pa sve do sedam-osam sati ja radim... Dok ostali spavaju ja radim, jer tada mogu da koristim biblioteku bez buke, da me ništa ne prekida. Tako da, ja i kada mi se ne radi, nakon tri sata posle ponoći ne mogu da spavam, jer sam navikao decenijama unazad da ustanem i da radim. Takođe, i danas radim u istom okviru, u istom sistemu, razne intelektualne poslove, ali uvek poslove koji su direktno vezani za moju profesiju.

Peti deo

Anita Prapaštica: Kažite nam koji su bili vaši snovi kad ste bili mladi.

Pajazit Nuši: Moji snovi? Da budem iskren, pod ovim podrazumevam koja bi bila moja vizija budućnosti, kako da kažem, generalno, i kako shvatam ne samo moju budućnost nego i budućnost drugih. Prošao sam kroz mnoge periode koji su bili složeni politički, vojno, ekonomski, kulturno itd., itd. I kada danas vidim trenutna politička dešavanja i prilike, ne samo na Kosovu nego i izvan Kosova, mislim da moraju da se naprave ozbiljniji napor da se održi mir i uravnotežen razvoj, u jugoistočnoj

Evropi. Ne mislim da će budući razvoj događaja da se odvija lagano i sa lakoćom kako bi ljudi želeli, i kako ljudi pretpostavljaju.

Ne bih bio u stanju da odgovorim na pitanje: „Koji su razlozi da mislite tako?“ Ja ova dešavanja kod nas vidim kako idu iz jedne krajnosti u drugu, na primer kada parlament podrži Zakon o amnestiji, a Vetëvendosja (Samoopredeljenje) se digne i demonstrira protiv ovog zakona. Šta je istina ovde? Ljudi to moraju da znaju. Treba da znaju gde mogu da se angažuju, jer je dolazak do sporazuma kod nas veoma složen proces, na Kosovu još složeniji nego u drugim zemljama. Da demokratski razvoj, ali pravi demokratski razvoj ne podrazumeva uvrede i poniženja i izbacivanje ljudi iz okvira rasprave, itd. itd. Ovakva situacija nije samo na Kosovu. Pogledajte, i u Albaniji je ista situacija, mi smo na kraju isti narod, ne možemo da se razlikujemo i po pogledima puno među sobom. Ovo nije dobro za nas, nije dobro, pa bi tako moj san bio da naši dogovori budu racionalniji i produktivniji kao u svakom pluralističkom, demokratskom društvu.

Anita Prapaštica: Koji su bili vaši snovi? I, da li je Kosovo danas onako kako ste ga vi zamišljali?

Pajazit Nuši: Moj prvi san u mladosti bio je da postanem dobar srednjoškolski profesor, da vam kažem istinu (obraća se prisutnima), bila je to moja fiks ideja, da postanem dobar radnik, dobar profesionalac, na nivou koji smo tada znali. I taj nivo koji smo tada znali, maksimum je bio dobar profesor srednje škole, to je bio taj nivo koji smo uvek sanjali, makar moja generacija. Da ste me pitali, nikada ne bih rekao da ću da postignem da budem dobar profesor srednje škole, a posebno još da dobijem i mnoge zahvalnice, kako da kažem, razne nagrade za sve poslove koje sam uradio, a koje nisam spomenuo ovde. Ali u to vreme ne bih verovao ni u snu da ću da budem i univerzitetski profesor i potpredsednik Akademije nauka, Bože sačuvaj, to ne!

Anita Prapaštica: Šta smatrate svojim najvećim uspehom?

Pajazit Nuši: Ako gledam objektivno, moj najveći uspeh je što sam postao potpredsednik Akademije nauka i umetnosti, to je objektivno gledano. Ovo je korak koji govori mnogo. Imam i druge individualne aspiracije, na primer ranije sam pomenuo, da sam više od trideset godina radio na izradi ovog leksikona psihologije. 1987. godine, Institut za albanski jezik mi je objavio rečnik psihologije. U tom rečniku sam napravio promene, dopune, označio sam nove izvore iz kojih sam uzeo nove materijale za leksikon. U slučaju da stignem da sastavim i završim ovaj leksikon, bio bi to novi nivo ostvarenja mojih aspiracija, jer sam pri kraju, mislim da mogu da ga završim. Međutim, želeo bih da uspeš da dam jasnu sliku o tome kako smo se mi Albanci razvijali od religijskih mišljenja o duši, do naučnih mišljenja o ljudskoj psihologiji, o psihičkim procesima, o ljudskom ponašanju, o ljudskom temperamentu, o ljudskoj ličnosti, o ljudskom karakteru, o crtama ljudskog karaktera itd, itd.

Međutim, ovo što sam rekao čak i sada me malo razočarava, jer smo imali veoma dug period kada smo se bavili narodnim mišljenjima o duši, o snovima, o ljudskom karakteru, o zakljevama, o gostoprimstvu itd., itd. Stadijum ili faza naučnog razmišljanja o ovim pojavama kod nas je došla sa zakašnjenjem, da ne kažem sa velikim zakašnjenjem, to je činjenica koju ne treba osporaviti kao što ne treba osporaviti da se naš narod, iako je imao nizak nivo obrazovanja i kulture, uvek bavio istraživanjem, onako kako su znali. „Šta znači ovo što sam sinoć sanjao?“ Na primer, kako ti komentarišeš ovu pojavu da ljudi danas veruju u toliko toga – neko u ovu grobnicu, neko u onu turbe, neko u crkvu, neko u onog čoveka itd, itd. Naši ljudi su se bavili ovim fenomenom, štaviše ono što treba naglasiti je da i u ovom slučaju i među neobrazovanim Albancima u kosovskoj okolini, veoma zaostalima, ima veoma pametnih staraca, ima veoma pametnih ljudi koji su obeležili istoriju i razvoj mišljenja Albanaca. Ima toliko puno

pametnih ljudi koji su rešili veoma složene porodične, međuljudske i probleme među plemenima, koje danas ni doktori pravnih nauka ne mogu tako lako da reše. Pitanja imovine, imovinski sporovi su bili veoma teški na Kosovu.

U velikim porodicama, na primer, došlo bi do slučaja razvoda, tu je jako teško da se nađe bilo kakav objektivni kriterijum, jer uvek je: „Ja mislim ovako, ti misliš onako“. Međutim, naši ljudi su znali kako da uspešno reše te sporove, veoma uspešno. Na primer, ja znam neke primere iz literature, nije da sam imao priliku da se lično upoznam sa ovim slučajevima. Jedan, Binak Aljija su ga zvali, je rešavao najkomplicovanije slučajeve posredovanja posle ubistava među ljudima. Rešavao ih je na taj način braneći ljude da ne nastave da ubijaju jedni druge, to je glavni cilj, a ne kazna: „Uradio si ovo i treba da budeš osuđen na smrtnu kaznu“. To može svako da uradi, ali da neko ljudski odmeri krivicu i da svakome odredi kaznu zbog nečega što je uradio istovremeno braneći mu ljudsko dostojanstvo i braneći njegovo biće, to nije bio mali posao. Nije bio samo Binak Aljija, bilo je nekoliko ljudi iz naše Drenice koji su rešavali ove probleme mnogo uspešnije nego što ih mi rešavamo danas, a tu uključujem i sebe.

To znači da smo i tada imali pametne ljude, oni zaista nisu znali da pišu i da čitaju, ali su veoma dobro znali da misle. Njihovo mišljenje nije znalo za simbole, nije znalo za brojeve, nije znalo za slova, ali su znali suštinu problema i kako da reše taj problem. Mi imamo i danas takve ljude, ali danas imamo takve ljude koji svoj intelekt i mišljenje razvijaju kroz simbole, kroz drugi sistem.

Recimo, ja sam predsednik odbora jednog projekta za decu sa izuzetnom inteligencijom na Kosovu, ovaj projekat se sprovodi već dve godine. Ta deca, kada razgovaram sa njima, moram da budem veoma oprezan jer su u stanju da odmah shvate problem. Deca izuzetne inteligencije! Oni ne znaju, na primer, da crtaju, ali su u stanju da razviju sistem matematičkih problema... To su budući profesori Univerziteta u Prištini. Želim da kažem da naša sredina treba da ima u vidu ovu decu, za koju verujem da će ih naše institucije prepoznati i angažovati kroz svoj rad, jer individualni razvoj ove dece je važan, da kada odrastu, postanu prave vođe jedne zemlje. Zemlju nikada nisu vodili ljudi koji nisu imaju natprosečnu inteligenciju, a još manje prosečnu inteligenciju. Zemlju su dobro i uspešno vodili jedino oni koji su imali izuzetan intelekt, moćan intelekt itd, itd.